

DOI: 10.26693/jmbs03.06.334

УДК 37.015.31:[796.011.3:613.955.1

Гончарова Н. М.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ЗДОРОВ'ЯФОРМУЮЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Національний університет фізичного виховання і спорту України, Київ, Україна

nataliinfiz@gmail.com

У статті представлена інформація відносно проблемних питань сучасного етапу розвитку системи освіти в Україні у напрямку збереження здоров'я дітей молодшого шкільного віку. Визначено пріоритетні напрями підвищення ефективності здоров'яформуючої діяльності в процесі фізичного виховання. Обґрунтовано необхідність розробки комплексних підходів до формування здоров'я дітей через розробку концепції здоров'яформуючих технологій в процесі фізичного виховання дітей молодшого шкільного віку. Визначено концептуальні підходи до функціонування концепції, а саме системний, синергетичний, діяльнісний, діалектичний, особистісно-орієнтований, диференційований, аксіологічний, партисипативний, соціокультурний. Розкрито сутність кожного з концептуальних підходів.

Ключові слова: концепція, концептуальні підходи, фізичне виховання, здоров'яформування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дане дослідження виконано згідно Зведеного плану НДР Національного університету фізичного виховання і спорту України на 2016–2020 рр. за темою 3.13. «Теоретико-методичні основи здоров'яформуючих технологій у процесі фізичного виховання різних груп населення», № державної реєстрації 0116U001615.

Вступ. Функціонування системи фізичного виховання в початковій школі, на сьогодні в Україні, знаходиться під впливом комплексних змін вимог якості освіти, затвердження нового державного стандарту початкової освіти [8], пошуку нових шляхів оздоровлення дітей, що стимулює наукові пошуки систематизації освітніх інновацій та розробки дієвих механізмів їх впровадження. Загострення уваги до процесу фізичного виховання пов'язано з критичним станом здоров'я дітей шкільного віку, низьким рівнем рухової активності та низьким рівнем дотримання засад здорового способу життя [4].

Таким чином, результатом модернізації системи початкової освіти повинна стати оновлена сис-

тема фізичного виховання, що відповідає вимогам суспільства до формування та збереження здоров'я дітей.

Запровадження низки заходів по модернізації системи фізкультурної освіти передбачає необхідність здійснення комплексу дій:

- 1) конструювання здоров'язбережувального освітнього середовища у закладі загальної середньої освіти;
- 2) обґрунтування та розробки програмно-нормативних засобів, що відповідають сучасним трендам;
- 3) системний підхід до здоров'яформуючої діяльності, через обґрунтування концепції здоров'яформуючих технологій в процесі фізичного виховання молодших школярів.

Ефективність здійснення здоров'яформуючої діяльності в школі може бути досягнута завдяки реалізації наступних пріоритетних напрямів:

- побудова цілісної системи моніторингу (медичного, педагогічного, психологічного) для визначення напрямів педагогічного впливу;
- визначення основних завдань здоров'яформуючої діяльності з позиції вікових особливостей організму дитини, вихідного рівня розвитку рухових умінь та навичок, пріоритетів рухової активності, наявності негативних факторів впливу, оптимізації адаптації до умов навчання в школі;
- інноваційне проектування процесу фізичного виховання, що охоплює різноманіття засобів, форм та методів здоров'яформуючої діяльності учнів, що відповідають сучасним тенденціям розвитку сфери фізичної культури та спорту;
- визначення змісту здоров'яформуючої діяльності, що позиціонує реалізацію інтегрованого комплексного впливу та фізичний та емоційний стан дитини, можливістю його корекції у відповідності до результатів оперативного та етапного контролю;
- формуванні мотивації до систематичної фізкультурно-оздоровчої діяльності;
- залучення до здоров'яформуючої діяльності всіх учасників освітнього процесу, узгодженість їх діяльності та ефективна взаємодія;

- наступність здоров'яформуючої діяльності від дошкільного навчального закладу до закладу загальної середньої освіти [4].

Досягнення визначених проблемних питань сучасного етапу розвитку системи фізичного виховання в школі потребує запровадження комплексних підходів, реалізацію яких ми вбачаємо у впровадженні концепції здоров'яформуючих технологій в процес фізичного виховання дітей молодшого шкільного віку, що потребує обґрунтування концептуальних підходів [1, 2].

Метою дослідження було обґрунтувати концептуальні підходи до здоров'яформуючої діяльності дітей молодшого шкільного віку в процесі фізичного виховання як складової авторської концепції.

Матеріали та методи дослідження. В процесі проведення дослідження були використані методи аналізу та узагальнення науково-методичної літератури, ресурсів мережі Internet, контент-аналіз, понятійно-термінологічний аналіз, теоретико-методологічний аналіз.

Результати дослідження та їх обговорення. В процесі розгляду питань запровадження заходів формування здоров'я дітей молодшого шкільного віку була розроблена концепція здоров'яформуючих технологій в процесі фізичного виховання дітей молодшого шкільного віку [4]. Основною метою якої визначено розробка теоретико-методичних та технологічних засад здоров'яформуючої діяльності в процесі фізичного виховання дітей молодшого шкільного віку, яка спрямована на підвищення рівня їх адаптаційно-резервних можливостей, рухової активності, мотивації до фізкультурно-оздоровчої діяльності та оптимізації процесу адаптації дітей до умов навчання в школі [4]. Основу концепції здоров'я формуючих технологій в процесі фізичного виховання учнів молодшого шкільного віку складає синтез концептуальних підходів.

Виходячи с аналізу існуючих напрацювань науковців, визначено підходи загальнонаукового рівня методології (системний, синергетичний, діяльнісний, діалектичний) та підходи конкретно-наукового рівня методології (особистісно-орієнтований, диференційований, аксіологічний, партисипативний, соціокультурний), які покладені в основу авторської концепції. Більшість з цих підходів були опробовані іншими авторами [1, 2], в процесі функціонування системи фізичного виховання, а деякі адаптовані до вимог процесу фізичного виховання та розглядались як необхідна складова авторської концепції.

Системний підхід являє собою напрямок методології наукового пізнання і соціальної практики, в основі якого лежить розгляд об'єктів як систем [15]. З погляду системного підходу організм – це система, що має за мету свого існування, цільову

функцію, що складається з менш складних підсистем. Системний підхід – це дослідницький підхід, при якому будь-яка система (об'єкт) розглядається як сукупність взаємозалежних елементів (компонентів), що має вихід (ціль), вхід (ресурси), зв'язок із зовнішнім середовищем і зворотний зв'язок [2]. В нашому дослідженні, системний підхід в здоров'яформуючій діяльності ґрунтувався на сприйнятті здоров'я людини як ієрархічної системи, в основу розуміння здоров'я людини як системи було покладено модель здоров'я людини запропонована іншими авторами [7, 12]. Структура даної системи повинна включати: перший рівень – рівень основних систем (психічної, біологічної, соціальної), другий рівень – рівень підсистем, що відображає реально існуючі системи життєзабезпечення людини. Рівень функціональних елементів - третій рівень ієрархії моделі. За допомогою елементів цього рівня забезпечуються основні функції підсистем верхнього рівня. На нижчому, четвертому, ієрархічному рівні розташовані так звані структуроутворюючі елементи. Взаємодія цих елементів між собою забезпечує прояв різноманітності функціональних властивостей елементів третього рівня. Елементи четвертого рівня більше за інших піддаються впливу зовнішнього середовища і внутрішніх частин системи.

Синергетичний підхід характеризує об'єкт пізнання, як вивчення відкритих систем, де система розглядається з позицій самоврядування, самоорганізації, саморозвитку у взаємозв'язках з іншими об'єктами [2, 3]. В нашій роботі, здоров'яформуючу діяльність у загальноосвітньому навчальному закладі роз'яснювалось як складне цілісне системне явище, функціонування якого слід розглядати на основі комплексного вирішення проблеми формування здоров'я дітей з урахуванням всіх взаємозв'язків, впливу внутрішніх та зовнішніх факторів.

Загалом, на думку С. Н. Симонова, О. В. Копаєва [9], «систему освіти можна вважати відкритою, оскільки, по-перше, в ній постійно йде процес обміну інформацією (знаннями) між вчителем і учнями (зворотний зв'язок), цілеспрямованого набуття інформації. Під час цього процесу з'являються нові цілі, методи і засоби навчання. По-друге, змінюється зміст освіти, тому що вона не відповідає системі знань і умінь учнів у даний момент. Виникає не лінійність як процесу, так і результату. Результат освітнього процесу завжди відмінний від задумів його учасників. По-третє, постійне збільшення освітнього інформаційного простору виводить систему зі стійкої рівноваги» [9]. Дані особливості системи освіти розповсюджуються також на її складові, що не оминає напрямок формування здоров'я дітей молодшого шкільного віку.

Вивчення теоретичних засад реалізації синергетичного підходу [2, 9], як методологічної бази дослідження здоров'яформуючої діяльності, дозволяє успішно його реалізовувати у поєднанні із системним підходом.

Діяльнісний підхід було спрямовано на організацію здоров'яформуючої діяльності, тому що тільки через власну діяльність і досвід людина усвідомлює своє здоров'я як самоцінність, пізнає способи вдосконалювання свого фізичного і психічного станів, формує й удосконалює духовно-моральні, вольові, ціннісно-особистісні якості, ціннісне відношення до свого здоров'я й суспільства в цілому [2]. Реалізація діяльнісного підходу в рамках функціонування концепції з позиції педагогіки потребує проведення спеціальної роботи по відбору та організації діяльності учня по активізації та переводу його в позицію суб'єкта пізнання, труда та спілкування [15], що передбачає: налагодження взаємодії вчителя та учня через розгляд основних компонентів їх діяльності, активна позиція вчителя у питаннях організації здоров'яформуючої діяльності, визнання освітнього процесу як безперервної зміни видів діяльності, побудова педагогічного процесу у відповідності з компонентами діяльності учня.

Здоров'я людини буквально вибудовується, створюється нею за допомогою організації та здійснення певної системи оздоровчих заходів та видів діяльності. В той самий час, діяльність по формуванню здоров'я потребує розвитку та діяльності протягом всього життя [13].

Діалектичний підхід ґрунтується на засадах діалектики, що тлумачиться як наука про найзагальніші закони розвитку природи, суспільства й мислення. В основі діалектичного підходу лежить філософський метод дослідження природи і суспільства, за допомогою якого можна зрозуміти складний, сповнений суперечностей шлях становлення об'єктивної істини, зв'язок на кожному ступені розвитку науки елементів абсолютного і відносного, усталеного і змінного, переходу від одних форм узагальнення до інших [1, 2].

Особистісно-орієнтований підхід передбачав спрямування зусиль на оволодіння дітьми знань, умінь, навичок щодо здоров'яформуючої діяльності, з максимальним акцентом на рівень індивідуального досвіду, потреби в самоорганізації та саморозвитку, формування особистості учня через розкриття його фізичного та психічного потенціалу. Основними завданнями в рамках застосування особистісно-орієнтованого підходу в процесі здоров'яформуючої діяльності було визначено розвиток індивідуальних пізнавальних здібностей учнів, з'ясування, визначення індивідуального досві-

ду оздоровлення, допомоги особистості в пізнанні себе, самовизначитися та самореалізуватися.

Диференційований підхід характеризувався створенням різноманітних умов, варіюванням засобів, методів фізичного виховання з метою урахування особливостей контингенту учнів. В рамках диференціації здоров'яформуючої діяльності учнів відбувалась розподіл учнів на групи у відповідності до здібностей та індивідуальних особливостей дітей. Основними критеріями диференціації учнів виступали рівень їх фізичного стану, рухового досвіду, психологічних особливостей, тих хто навчається. Обов'язковою умовою реалізації диференційованого підходу було функціонування системи моніторингу ключових показників учнів та своєчасне їх урахування під час здійснення здоров'яформуючої діяльності.

Аксіологічний підхід в рамках функціонування концепції передбачав формування ціннісного відношення дітей до здоров'я. Цінності, які сповідує людина, формують ціннісні орієнтації особистості, що є складовими вищих рівнів спрямованості особистості; диспозиціями, котрі регулюють загальну зорієнтованість діяльності людини на значущі соціальні об'єкти і явища, цінності різних соціальних спільнот. Ціннісні орієнтації стосуються основних сфер самореалізації людини, якими є праця, суспільна активність, освіта, спілкування тощо; соціально-моральних характеристик особистості (почуття, обов'язки, сумління тощо), а також певного відношення до здорового способу життя [14].

Дотримання основних позицій аксіологічного підходу передбачало визначення провідної ціннісної орієнтації (здоров'я) та основних шляхів, умов його формування в процесі фізичного виховання, тому в процесі фізичного виховання визначали за завдання сформувати у дитини ціннісне відношення до власного здоров'я, стимулювати її зацікавленість та активність в процесі здоров'яформуючої діяльності.

Формування здоров'я напряду пов'язано з розвитком свідомості людини. В індивідуальній свідомості уява про здоров'я проходить стадії: усвідомлення здоров'я як цінності; усвідомлення здоров'я як мети; усвідомлення здоров'я як способу існування. Остання стадія передбачає набуття людиною індивідуального життєвого стилю [13].

Партисипативний підхід характеризувався взаємодією учасників освітнього процесу у напрямку самоуправління здоров'яформуючою діяльністю, що передбачало активну участь школярів у прийнятті рішень разом з вчителем щодо способів, форм здоров'яформуючої діяльності на умовах співробітництва, неформального делегування повноважень з метою саморозвитку учнів в процесі навчання.

Партисипація за визначенням Е. В. Яковлева, Н. О. Яковлевої [15], це принцип управління, що передбачає орієнтацію спільної діяльності на співробітництво, забезпечення колективної відповідальності, співуправління.

На думку науковців [15], реалізація партисипативного підходу в освітньому процесі передбачає урахування інтересів, потреб та особливостей суб'єктів освіти, визнання унікальності кожної особистості та колективу загалом.

На нашу думку, реалізація партисипативного підходу у здоров'яформуючій діяльності учнів молодших класів в складі колективу учнів дозволяє покращити їх взаємодію у спільній діяльності, сприяє формуванню особистісних якостей учнів, створює умови для ефективного керування процесом здоров'яформуючої діяльності.

Соціокультурний підхід в процесі реалізації здоров'яформуючих технологій в процесі фізичного виховання застосовувався у напрямку формування культури здоров'я учнів, провідними позиціями запровадження соціокультурного підходу була побудова процесу фізичного виховання з урахуванням культурної спадщини, норм та цінностей, домінуванні культурно значущої взаємодії між суб'єктами процесу освіти [15]. Фактично в процесі діяльності створювалось соціально-культурне середовище яке функціонувало на засадах здоров'яформуван-

ня, спонукало до дотримання засад здорового способу життя у побуті, сприяло саморозвитку, задоволенню особистих оздоровчих потреб та формуванню відповідного типу поведінки.

Висновки

1. Проблематика збереження здоров'я дітей шкільного віку останнім часом не втрачає своєї актуальності. Низький рівень здоров'я, порушення статодинамічного режиму, низький рівень рухової активності, низький рівень залучення до здорового способу життя потребують запровадження термінових заходів по формуванню здоров'я дітей.
2. Систематизація наукових даних, що до заходів формування здоров'я дітей підтверджують необхідність систематизації та консолідації зусиль у єдину концепцію здоров'яформуючих технологій в процесі фізичного виховання дітей молодшого шкільного віку. Основними концептуальними підходами по функціонуванню даної концепції визначено підходи загальнонаукового рівня методології (системний, синергетичний, діяльнісний, діалектичний) та підходи конкретно-наукового рівня методології (особистісно-орієнтований, диференційований, аксіологічний, партисипативний, соціокультурний).

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку полягають у експериментальній перевірі розробленої концепції здоров'яформуючих технологій в процесі фізичного виховання дітей молодшого шкільного віку.

References

1. Aleshina AI. *Prevention and correction of functional disorders of the locomotor apparatus of children and young people in the process of physical education: author's abstract for Doctoral degree in Physical Education and Sport*. Abstr. Dr. Sci. (Physical Ed&Sport.). Kyiv; 2016. 43 p. [Ukrainian]
2. Andreieva O.V. *Theoretico-methodologic bases of recreation activity of different population groups: author's abstract for Doctoral degree in Physical Education and Sport*. Abstr. Dr. Sci. (Physical Ed&Sport.). Kyiv; 2014. 44 p. [Ukrainian]
3. Andreev VI. *Pedagogy of creative self-development*. Kazan': Izd-vo Kazanskogo un-ta; 1996. 568 p. [Russian]
4. Goncharova N. Fundamental principles of the concept of health-forming technologies in the process of physical education of primary-school aged children. *Journal of Education, Health and Sport formerly Journal of Health Sciences. Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz*. 2017; 7(8): 633-48. [Ukrainian]
5. Kasimov RA. System-synergetic approach to the formation of a regional health-saving educational space. *Sovremennyye naukoymkiye tekhnologii*. 2016; 11(2): 356-62. [Russian]
6. *Pedagogy: pedagogical theories, systems, technologies*. Smirnov SA. and others. Moscow: Izdat center "Academy"; 1998. 512 p. [Russian]
7. Poluboyarov VV, Sharkevich IV. Development of an information system for monitoring the health of the region's population. *Vrach i informatsionnyye tekhnologii*. 2005; 1: 27-32. [Russian]
8. *Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 21, 2018 No. 87*. On Approval of the State Standard of Primary Education. Available from: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti> [Ukrainian]
9. Simonov SN, Kopayeva OP. Synergetic approach in pedagogy. *Teoriya i praktika fizicheskoy kul'tury*. 2007; 8: 29-31. [Russian]
10. Smirnov VV. Conceptual foundations of formation of youth health culture in the sphere of leisure. *Voprosy sovremennoy nauki i praktiki. Un-t im. VI Vernadskogo*. 2011; 3(34): 333-8. [Russian]
11. Valovoy DV. *Social Management: Textbook*. M: ZAO Business School Intel-Sintez, Academy of Labor and Social Relations; 1999. 384 p. [Russian]
12. Sharkevich IV, Chogovadze AV, Kovalenko TG, Smelovskaya EL. The system-theoretic approach to assessing the level of health status. Model of health. *Theory and practice of physical culture*. 2000; 1: 2-4. [Russian]

13. Chesnokova MG. The concept of health in the context of key categories of cultural activity approach. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya 14. Psikhologiya*. 2015; 2: 23-36. [Russian]
14. Shukatka O. The axiological approach to the formation of a culture of health preservation of future economists. *Naukovy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya : Pedahohika. Sotsial'na robota*. 2012; 24: 206-9. [Ukrainian]
15. Yakovlev YeV, Yakovleva NO. *Pedagogicheskaya kontsepsiya: metodologicheskiye aspekty postroyeniya* [Pedagogical concept: methodological aspects of the construction]. Moscow; VLADOS; 2006. 239 p. [Russian]

УДК 37.015.31:[796.011.3:613.955.1

**КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ ЗДОРОВЬЕФОРМИРУЮЩЕЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
В ПРОЦЕССЕ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА**

Гончарова Н. Н.

Резюме. В статье представлена информация относительно проблемных вопросов современного этапа развития системы образования в Украине в направлении сохранения здоровья детей младшего школьного возраста. Определены приоритетные направления повышения эффективности здоровьесформирующей деятельности в процессе физического воспитания. Обоснована необходимость разработки комплексных подходов к формированию здоровья детей через разработку концепции здоровьесформирующих технологий в процессе физического воспитания детей младшего школьного возраста. Определены концептуальные подходы к функционированию концепции, а именно системный, синергетический, деятельностный, диалектический, личностно-ориентированный, дифференцированный, аксиологический, партисипативный, социокультурный. Раскрыта сущность каждого из концептуальных подходов.

Ключевые слова: концепция, концептуальные подходы, физическое воспитание, здоровьесформирование.

UDC 37.015.31:[796.011.3:613.955.1

**Conceptual Approaches of Health-Forming Activity in the Process
of Physical Education of Primary-School Children**

Goncharova N. M.

Abstract. The article provides information regarding topical issues of the contemporary stage of development of the Ukrainian educational system from the point of protecting primary-school children's health. We defined the priority approaches of increasing efficiency of health-forming activity in the process of physical education. The study proves the necessity to develop complex approaches to forming children's health by means of developing the concept of health-forming technologies in the process of physical education of primary-school children.

The purpose of the study was to justify conceptual approaches to health forming activity of primary-school children in the process of physical education as a component of the author's theory.

Material and methods. While conducting the research we used data analysis and generalization from scientific and methodological resources, Internet sources, content analysis, concept and term analysis, theoretical and methodological analysis.

Results and discussion. The author justifies the leading position of the scientific approach in providing physical education for primary-school children from the point of protecting children's health. The conceptual approaches to theory functioning, namely systematic, synergetic, activity, dialectical, person-oriented, differentiated, axiological, participative, sociocultural ones are defined. The meaning of each conceptual approach and necessity of their implementation in the health-forming process are described.

Conclusions. The topicality of the problem of protecting school-aged children's health is proved. The main reasons of low efficiency of physical education regarding formation of children's health are identified: low health conditions, violations of static-dynamic regime, low level of motor performance, low level of engagement into a healthy life style, which demand taking immediate actions regarding formation of children's health are distinguished. We determined the theory of health-forming technologies in the process of physical education of primary-school children. This theory functions by approaches on the conditions of introducing general scientific level of methodology as well as particular scientific level of methodology.

Keywords: theory, conceptual approaches, physical education, health formation.

The authors of this study confirm that the research and publication of the results were not associated with any conflicts regarding commercial or financial relations, relations with organizations and/or individuals who may have been related to the study, and interrelations of coauthors of the article.

Стаття надійшла 25.07.2018 р.

Рекомендована до друку на засіданні редакційної колегії після рецензування